

گزارش جامع: مشاغل سخت و زیان‌آور در قوانین کار و تأمین اجتماعی

مقدمه

حفاظت از نیروی کار و تضمین سلامت جسمی و روانی شاغلین، یکی از اصول بنیادین در نظام‌های حقوقی و اجتماعی پیشرفته است. در جمهوری اسلامی ایران، قانون‌گذار با درک شرایط دشوار برخی از مشاغل که به مرور زمان موجب فرسایش جسمی و روحی کارگران می‌شود، تدابیر ویژه‌ای را تحت عنوان «مشاغل سخت و زیان‌آور» پیش‌بینی کرده است. این تدابیر با هدف کاهش ساعات کار، افزایش مرخصی و مهم‌تر از همه، اعطای حق بازنشستگی پیش از موعد (سنوات ارفاقی) به کارگران این حوزه، به دنبال جبران بخشی از آسیب‌های ناشی از محیط کار هستند.

این گزارش به بررسی جامع مفهوم مشاغل سخت و زیان‌آور، مبانی قانونی، گروه‌بندی و ارائه لیست مشاغل مصوب می‌پردازد.

مبانی قانونی و تعریف مشاغل سخت و زیان‌آور

مبنای قانونی اصلی برای تعیین و اعمال مزایای مشاغل سخت و زیان‌آور، تبصره (۲) الحاقی ماده (۷۶) قانون تأمین اجتماعی است که به موجب قانون اصلاح مواد (۷۲) و (۷۷) و تبصره ماده (۷۶) قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ و الحاق دو تبصره به ماده (۷۶) مصوب ۱۳۷۱ و اصلاحات بعدی آن، به تصویب رسیده است.

آیین‌نامه اجرایی این قانون، مشاغل سخت و زیان‌آور را به شرح زیر تعریف می‌کند:

ماده ۱- کارهای سخت و زیان‌آور کارهایی است که در آنها عوامل فیزیکی، شیمیایی، مکانیکی، بیولوژیکی محیط کار غیر استاندارد بوده و در اثر اشتغال بیمه شده تنشی به مراتب بالاتر از ظرفیت‌های طبیعی (جسمی و روانی) در وی ایجاد می‌شود که نتیجه آن بیماری شغلی و عوارض ناشی از آن باشد.

گروه‌بندی مشاغل سخت و زیان‌آور

بر اساس آیین‌نامه اجرایی، مشاغل سخت و زیان‌آور به دو گروه اصلی تقسیم می‌شوند که تفاوت آن‌ها در امکان حذف یا کاهش سختی کار توسط کارفرما است:

ویژگی کلیدی	تعریف	گروه
سختی کار قابل حذف است.	مشاغلی که صفت سخت و زیان‌آوری با ماهیت شغلی وابستگی دارد، اما می‌توان با به‌کارگیری تمهیدات بهداشتی، ایمنی و تدابیر فنی مناسب توسط کارفرما، سختی و زیان‌آوری آن‌ها را حذف نمود.	گروه الف
سختی کار قابل کاهش است، اما حذف نمی‌شود.	مشاغلی که ماهیتاً سخت و زیان‌آور بوده و با به‌کارگیری تمهیدات بهداشتی، ایمنی و تدابیر فنی توسط کارفرما، صفت سخت و زیان‌آوری آن‌ها کاهش یافته، ولی کماکان سخت و زیان‌آور باقی می‌ماند .	گروه ب

نکته مهم: تعیین سخت و زیان‌آور بودن یک شغل خاص (به ویژه در گروه ب) بر عهده **کمیته‌های بدوی و تجدیدنظر استانی** است که با بررسی سوابق، بازدید از محل کار و اظهارنظر کارشناسان بهداشت حرفه‌ای و بازرسان کار انجام می‌گیرد.

جدول مشاغل سخت و زیان‌آور (۱۳ گروه شغلی مصوب)

شورای عالی حفاظت فنی و بهداشت کار، فهرستی از مشاغل را تحت عنوان مشاغل سخت و زیان‌آور تهیه کرده و این لیست به تصویب وزارت کار و بهداشت رسیده است. این فهرست شامل **۱۱۰ شغل** در قالب **۱۳ گروه شغلی** است که در ادامه به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

ردیف	گروه شغلی	شرح مشاغل سخت و زیان‌آور
۱	کار در معادن	کار در معدن (اعم از تحت‌الارضی یا سطح‌الارضی) که منجر به استخراج در راهروهای سرپوشیده و تونل‌ها شود. همچنین هرگونه مباشرت یا نظارت در میله‌ها، راهروها و تونل‌های معدن (شامل جدا کردن، منفجر کردن مواد، حمل مواد حاصل از انفجار و اداره تأسیسات آب و برق در داخل معدن).
۲	کار در مخازن و کوره‌ها	کار در مخازن سربسته، حفر قنات‌ها، چاه‌ها و فاضلاب‌ها، همچنین تخلیه و حمل مواد مذاب از کوره‌ها. کار مستمر در مجاورت کوره‌های ذوب به گونه‌ای که کارگر در معرض بخارات زیان‌آور و حرارت باشد.
۳	کار با مواد آلاینده و شیمیایی	کارگران مشغول به کار در کارگاه‌های سلاّمبورسازی، دباغی و روده پاک‌کنی. کار مستمر در گندابروها، جمع‌آوری و حمل و دفن زباله شهری. کار سم‌پاشی مزارع، باغات و ضدعفونی کردن طویله‌ها و مرغداری‌ها.
۴	کار در ارتفاع و برق فشار قوی	کار مداوم و مستمر در ارتفاع بیش از ۵ متر در فضاهای باز (مانند داربست، اتاقک‌های متحرک و دکل‌ها). فعالیت بر روی خطوط و پست‌های انتقال برق با فشار ۶۳ کیلوولت و بالاتر.
۵	مشاغل ساختمانی و عمرانی	مشاغل پخت آسفالت دستی، قیرپاشی، شن‌پاشی و مالچ‌پاشی. افرادی که در مخازن مشغول جوشکاری هستند.
۶	کار با عوامل بیماری‌زا	کار با مواد رادیواکتیو و قرار گرفتن در معرض پرتوهای یون‌ساز و مشاغلی که به دلیل در معرض اشعه قرار گرفتن، زمینه ابتلا به بیماری در آن‌ها وجود دارد.
۷	مشاغل خدماتی و بهداشتی	کارگران مشغول به کار در واحدهای دامداری و طیور که به طور مستمر در جمع‌آوری، انتقال و انبار کردن کود کار می‌کنند.
۸	مشاغل پرفشار و پر سروصدا	کار در مکان‌های با فشار زیاد مانند کار غواصی در عمق. کارهایی که منجر به کری کارگر و ایجاد بیماری‌های گوش می‌شود.
۹	مشاغل امدادی و درمانی	آتش‌نشانی. مشاغل حوزه پزشکی و پیراپزشکی مانند هوشبری، مامایی، فوریت‌های پزشکی، کارشناس علوم آزمایشگاهی و تمامی مشاغل زیرمجموعه این مشاغل.
۱۰	مشاغل امنیتی و انتظامی	شاغلین در ندامتگاه‌ها و زندان‌ها (به شرطی که مستقیماً با زندانیان در ارتباط باشند). شاغلین در مراکز روان‌درمانی (به شرطی که مستقیماً با بیماران روانی در ارتباط باشند).
۱۱	مشاغل حمل و نقل	رانندگان وسایل نقلیه سنگین و برون‌شهری (تحت شرایط خاص و تأیید کمیته استانی).

ردیف	گروه شغلی	شرح مشاغل سخت و زیان‌آور
۱۲	مشاغل تولیدی خاص	مشاغلی که به دلیل ماهیت تولید، با ارتعاش شدید یا آلودگی‌های شیمیایی غیرقابل کنترل همراه هستند.
۱۳	سایر مشاغل	مشاغلی مانند خبرنگاری (به دلیل حضور در محیط‌های پرتنش و ساعات کاری نامنظم) که به صورت موردی و با تأیید کمیته استانی، سخت و زیان‌آور شناخته می‌شوند.

مزایای بازنشستگی مشاغل سخت و زیان‌آور

مهم‌ترین مزیت قانونی برای شاغلین در مشاغل سخت و زیان‌آور، امکان بازنشستگی پیش از موعد است. بر اساس قانون، سوابق کار در این مشاغل به ازای هر سال، **یک و نیم (۱.۵) سال** محاسبه می‌شود.

شرایط بازنشستگی برای این افراد به شرح زیر است:

۱. **سابقه متوالی:** داشتن **۲۰ سال سابقه کار متوالی** در مشاغل سخت و زیان‌آور (بدون احتساب سقف ۳۰ سال).

۲. **سابقه متناوب:** داشتن **۲۵ سال سابقه کار متناوب** در مشاغل سخت و زیان‌آور (با احتساب سقف ۳۵ سال).

تبصره: کارفرما موظف است علاوه بر حق بیمه سهم خود، **۴ درصد** حق بیمه اضافی را برای کارگران شاغل در مشاغل سخت و زیان‌آور به سازمان تأمین اجتماعی پرداخت نماید.

فرآیند درخواست و تشخیص سختی کار

تشخیص سخت و زیان‌آور بودن یک شغل، یک فرآیند اداری و کارشناسی است که توسط **کمیته‌های بدوی و تجدیدنظر استانی** انجام می‌شود.

۱. **درخواست:** کارگر، کارفرما، تشکلهای کارگری و کارفرمایی، وزارت بهداشت یا سازمان تأمین اجتماعی می‌توانند درخواست بررسی سختی کار را به اداره کار ارائه دهند.

۲. **بررسی کارشناسی:** کارشناسان بهداشت حرفه‌ای و بازرسان کار از محل بازدید کرده و شرایط محیط کار (عوامل فیزیکی، شیمیایی، مکانیکی و بیولوژیکی) را با استانداردها مقایسه می‌کنند.

۳. **تصمیم‌گیری:** کمیته استانی بر اساس گزارش کارشناسی و سوابق بیمه‌ای، در مورد سخت و زیان‌آور بودن شغل و تعلق سنوات ارفاقی تصمیم‌گیری می‌کند.

۴. **اجرا:** در صورت تأیید، رأی کمیته به سازمان تأمین اجتماعی ابلاغ شده و سوابق بیمه‌ای فرد اصلاح می‌گردد.

نتیجه‌گیری

قانون مشاغل سخت و زیان‌آور، ابزاری حمایتی برای صیانت از نیروی کار در برابر فرسایش شغلی است. با این حال، بهره‌مندی از مزایای این قانون مستلزم احراز شرایط قانونی و طی فرآیند کارشناسی دقیق توسط کمیته‌های ذی‌ربط است. آگاهی از گروه‌بندی مشاغل (الف و ب) و لیست مشاغل مصوب، گام نخست برای کارگران و کارفرمایان در جهت استفاده صحیح از این حق قانونی و اجرای تعهدات مربوطه است.

منابع و مآخذ

- [۱] قانون اصلاح مواد (۷۲) و (۷۷) و تبصره ماده (۷۶) قانون تأمین اجتماعی مصوب ۱۳۵۴ و الحاق دو تبصره به ماده (۷۶) مصوب ۱۳۷۱
- [۲] آیین‌نامه اجرایی بند (۵) جزء (ب) ماده واحده قانون اصلاح تبصره (۲) الحاقی ماده (۷۶) قانون تأمین اجتماعی
- [۳] فهرست مشاغل سخت و زیان‌آور مصوب شورای عالی حفاظت فنی و بهداشت کار.